

Morální stav české společnosti [1995]

20. 2. 1995, 15.00

pořádá: Masarykova dělnická akademie + redakce časopisu LISTY

01

Nechceme-li zůstat u trivialit anebo u pocitů, musíme konstatovat, že pro posouzení současného morálního stavu české společnosti nemáme potřebné podklady v podobě sociologických průzkumů, a ovšem ani v podobě krásné literatury, která v dřívějších dobách takové průzkumy nahražovala svými uměleckými prostředky. Jen zcela obecně můžeme asi všichni souhlasit s tím, že v uplynulých téměř sedmdesáti letech se morální stav obyvatel této země vážně zhoršil (započítávám i posledních pět let), a to zejména v tom směru, který byl považován za vadný a pochybný již za první republiky a kterém se tehdy všeobecně mělo za to, že představuje neblahé dědictví z doby Rakouska-Uherska. Jakmile však přejdeme k podrobnějším analýzám, zjistíme, že jednak neexistuje potřebný metodický konsenzus těch, kdo by měli analýzu provádět, zejména však, že není jasno ani teoreticky.

02

Předpokládám, že byste si i bez mého zvláštního upozornění povšimli, že se záměrnou provokačností započítávám období po listopadové pseudorevoluci do oné doby, kdy se morální stav společnosti zhoršoval, takže tím dávám najevo, že zhoršování zatím nadále pokračuje. Činím tak proto, že stanovit momentální stav v úrovni morálky je nutně matoucí (pokud je něco takového celkově vůbec možné), nepřihlížíme-li k celkovému trendu. I když chci nadále trvat na tom, že potřebné průzkumy zatím nemáme k dispozici, musím vyjádřit alespoň svůj dojem, že mravní povědomí ve společnosti se nadále zhoršuje. Aby tu nezůstalo jen u subjektivního dojmu, je třeba několika pojmových upřesnění. Především je třeba odlišit zmíněné mravní povědomí od morálního stavu společnosti, který je ohlášeným tématem dnešní diskuse.

03

Nebudu se pokoušet o definice, které by v nejlepším případě mohly stát až někde na konci, nýbrž provedu několik srovnání a upozorním na několik vztahů mezi obojím. V jistém smyslu je mravní povědomí nepochybně součástí morálního stavu společnosti, ale není jeho produktem. Platí spíše naopak, že mravní povědomí je předpokladem a do jisté míry i základem onoho morálního stavu, ale že obojí nemusí být a obvykle vskutku nebývá v nějakém dokonalém souladu. Právě naopak: mezi obojím bývá nesoulad a často i napětí. To ostatně velmi úzce souvisí se samotnou povahou mravnosti a mravní vnímavosti. O člověku jako mravní bytosti můžeme mluvit jen tam, kde způsob chování a spravování určitého jednotlivce vykazuje známky mravního rozhodování, tj. rozhodování na základě mravní úvahy. Nejvlastnější úlohou mravní úvahy je vyjasnit

konkrétní situaci z mravního hlediska. Redukovat mravní hledisko (resp. různá mravní hlediska) na zvyky a obyčeje, převládající v dané společnosti, je hlubokým metodickým omylem. Pokud se člověk spravuje takovými zvyky a obyčeji, tj. pokud je konformní s existující (převládající) morálkou, nemůže být o mravním rozhodování řeč. Mravní rozhodování musí být opřeno o něco jiného než o zvyky a obyčeje, zatímco samy zvyky a obyčeje je třeba připočítat k pouhým okolnostem. Člověk, který je konformní, tj. který se přizpůsobuje okolnostem, není ještě mravní bytostí. Tou se stává teprve tehdy, když např. zvyky a obyčeje selhávají nebo vedou ke zřetelnému úpadku nebo dokonce ke katastrofě. Naopak v takových situacích se skutečné mravní rozhodnutí může stát jakýmsi vzorem k napodobování, jestliže dovede druhé lidi oslovit a dát jim v nejasné nebo beznadějně situaci novou perspektivu. Takovým způsobem vznikají ovšem nové prvky v dosavadní morální situaci, prvky, které tuto situaci zvláštním způsobem rozhybou a vedou k proměnám její (relativně setrvačné) struktury.

04

Otázka, oč se vlastně mravní rozhodování opírá, ne-li o převažující konsenzus zvyků a obyčejů, bývá obvykle nesprávně formulována jako otázka po tzv. hodnotách resp. po hodnotovém žebříčku. Toto zpředmětnění, tato objektivace je metodicky pochybená právě v tom, že se obrací k čemusi danému, hotovému (byť jinak proměnlivému) a že proto musí ztotožňovat mravní povědomí s mravním životem, ačkoliv každý ví, že mnohokrát už se prohřešil proti vlastnímu mravnímu povědomí, proti svému nejlepšímu mravnímu cítění, takže docela přesně ví o tom, že se dopustil přinejmenším mravního kompromisu. Navenek stejné jednání a chování se může dalekosáhle lišit v tom, zda jeho subjekt si je takového kompromisu vědom jako kompromisu, anebo zda sám sebe i ostatní kolem sebe chce přesvědčit o tom, že jednal přímo a ryze. To je právě problém tzv. pokrytectví: pokrytec jedná nemravně, ale chce, aby to mravně vypadalo a aby to za mravné bylo považováno. Má nesprávné představy o mravném a nemravném, ale není ani barbar, ani cynik, tj. neo-barbar. Proti džungli má společnost augurů a farizeů velkou výhodu, totiž že je kultivovaná, i když není vpravdě kulturní.

05

Morálka není hlavním problémem naší společnosti, i když je nepochybně jedním z jejích vážných problémů. Hlavním problémem je však úroveň obecného mravního povědomí. Mohli bychom proto říci, že právě nízká úroveň mravního povědomí je největší slabinou morálního stavu české společnosti.

[„Kulatý stůl“ se konal v zasedací síni (č.dv. 202) Lidového domu v Praze 1, Hyberská ul. Účastníci: Ladislav Hejdánek, Mirolav Protivínský, Pavel Rychecký; předsedal Miloš Bárta. Datum: pondělí 20. 2. 1995, 17.00 hod. (Končilo se asi v 19.20.) Mezi přítomnými byl Vladimír Kadlec, Pelikán, Přemysl Janýr, Vrabec, aj. Pozn. aut.]